

Fatmir ARIFI

**LËVIZJA POPULLORE PËR REPUBLIKËN E KOSOVËS DHE
ROLI I SAJ NË ORIENTIMIN DHE ORGANIZIMIN E
DEMONSTRATAVE SHQIPTARE TË VITEVE 1989-1991**

Abstrakt:

Demonstratat shqiptare të viteve 1989-1991 në Kosovë shënuan një etapë vendimtare të rezistencës popullore kundër politikave hegjemoniste dhe represive serbe. Pas përpjekjeve të autoriteteve shtetërore serbe për të shtypur autonominë e Kosovës, të sanksionuar me Kushtetutën e vitit 1974, tensionet u përshkallëzuan edhe më shumë. Ndryshimet kushtetuese të propozuara, të cilat minonin pozitën juridike dhe politike të Kosovës, nxorën në pah përçarjet midis grupeve politike shqiptare dhe përforcuan lëvizjet e masave të gjera popullore. Demonstratat masive, të udhëhequra nga punëtorët, studentët dhe shtresat intelektuale, shpërthyen me kërkesën për ruajtjen e autonomisë kushtetuese. Përpjekjet për të manipuluar këto lëvizje nga grupet projugosllave dështuan, falë ndikimit të organizatës së fshehtë me karakter çlirimtar, “Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës” (LPRK), e cila artikuloi kërkesa të qarta për vetëvendosje dhe republikë. Në kuadër të këtij studimi do të parashtroj një sërë pyetjesh hulumtuese: Cili ishte zhvillimi i relacioneve të brendshme të grupeve politike në kuadër të institucioneve të Krahinës Autonome të Kosovës? Cili ishte roli i organizatës së fshehtë me karakter çlirimtar, “Lëvizjes Popullore për Republikën e Kosovës”, në orientimin, organizimin dhe artikulin e kërkesave në kuadër të këtyre demonstratave shqiptare? Cili ishte raporti i forcave

gjeopolitike dhe gjeostrategjike në kuadër të zhvillimeve të marrëdhënieve ndërkombëtare? Dhe, së fundi, do të trajtoj relacionin e Lëvizjes Popullore për Republikën e Kosovës, me shtetin kroat për sigurimin e armatimit në vitin 1990-1991.

Fjalët kyçe: *LPRK, Demonstrata, Republika e Kosovës*

Në fund të viteve 1980-të, tensionet mes shqiptarëve të Kosovës dhe viseve të saj nën Jugosllavi ishin shtuar ndjeshëm, si pasojë e zbatimit të politikave hegjemoniste dhe diskriminuese shtetërore serbe dhe jugosllave kundrejt shqiptarëve. Këto politika represive përgjatë viteve 1980 jo vetëm që ishin të kamufluara, por thelbi i tyre nuk dallonte nga ato të viteve 1945-1966. Përgjatë atyre viteve, represioni jugosllav mbi shqiptarët ishte tërësisht i hapur dhe shumë agresiv si politikë shtetërore. Ndërsa pas vitit 1966 ai prapë ishte zgjatim i tij, por disi më i kamufluar, pa e ndryshuar qëllimin.

Gjatë periudhës së viteve 1980-të, në Serbi ndryshoi nomenklatura shtetërore dhe në krye të saj erdhën shtresa më radikale për nga pikëpamja etnike. Sipas kësaj nomenklature politike, Kushtetuta e vitit 1974, në të gjitha qarqet politike, akademike e mediatike, filloi të interpretohej si akt i paramenduar për dobësimin e serbëve dhe të Republikës Socialiste të Serbisë në kuadër të Federatës Jugosllave. Ndaj dhe përgjatë kësaj periudhe, organet shtetërore serbe iniciuan ndryshimet kushtetuese, me theks të veçantë ndaj pozitës kushtetuese të Kosovës, me qëllim suprimimin e saj. Për të krijuar një opinion sa më të gjerë, drejtuesit shtetërorë serbë mbajtën me qindra mitingje dhe prezantonin projektin e tyre politik, se gjoja “ishte dobësuar dhe ishte vënë në rrezik uniteti i Serbisë, si pasojë e federalizimit që buronte nga Kushtetuta e vitit 1974”. Të dhënat e shtypit na japin një shifër, se në kuadër të këtyre mitingjeve kishin marrë pjesë 3 milionë serbë. Debati për ndryshmet e amendamenteve kushtetuese në Krahinën Autonome të Kosovës filloi në ndërmarrjet publike, veçanërisht te shtresa punëtore. Diskutimet e tyre, pa përjashtim, ishin konkrete dhe kundërshtimet e tyre për ndryshim dhe

plotësim të këtyre amendamenteve, po ashtu, ishin konkrete. Natyrisht, shtrirja e këtij debati kishte përfshirë të gjitha institucionet, si ato politike, ekonomike, akademike, kulturore e arsimore në Kosovë. Brenda këtyre debateve janë mbajtur dy qëndrime brenda vetë llojit të Lidhjes Socialiste të Krahinës Autonome të Kosovës.

Qëndrimi i parë ishte se me këto ndryshime të amendamenteve kushtetuese, “Kosova do të humbiste autonominë”. Këtë qëndrim e mbante, me të drejtë, shtresa punëtore, rinia studentore dhe një pjesë jo e vogël intelektualëve dhe akademikëve, të cilët, ndonëse ishin pjesë e institucioneve, me këto ndryshime parashihnin saktësisht një rifillim të ekspansionit dhe represionit serb mbi shqiptarët.

Qëndrimi i dytë vinte nga një grupim politike, ku interpretohej se me këto ndryshime, “Kosova nuk do të humbiste gjë”. Këtë qëndrim e mbante një pjesë jo e vogël e nomenklaturës institucionale të Lidhjes së Komunistëve të Kosovës dhe të Komitetit Krahinor të saj. Kështu që, në këtë periudhë, brendapërbrenda llojit të Lidhjes Komuniste të Kosovës u shfaqën dy rryma politike, të cilat kishin kundërshtime mes tyre.

Mirëpo ekzistonte edhe një **rrymë e tretë**, jo institucionale, por me peshë në të gjitha zhvillimet politike në Kosovë, siç ishte organizata e fshehtë me karakter çlirimtar, “Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës”. Në parim, kjo organizatë nuk ishte as në mbështetje të njërës grupim politik dhe as të tjetrit me karakter autonomist. Ajo ishte kundër të dyja këtyre grupimeve. Si organizatë e fshehtë çlirimtare, ajo po bënte dekadën e parë të saj të rigjenerimit, pas bashkimit të organizatave të fshehta më 17 janar 1982. Në platformën politike të saj, që nga themelimi ishte sanksionuar lufta për krijimin e Republikës së Kosovës*. Kështu që, në kuadër të këtyre dinamikave politike, lidhur me debatin e ndryshimeve të amendamenteve kushtetuese, një shtresë e madhe e masave të gjera

* Me nocionin “Republikë e Kosovës” nënkuptohej Kosova administrative dhe viset e saj shqiptare nën Jugosllavi.

popullore, siç ishin punëtorët, studentët dhe qytetarët, shpërthyen në demonstrata masive në të gjitha qytetet dhe fshatrat e Kosovës.

Demonstratat që shpërthyen kishin moto të tyre ruajtjen e autonomisë së Kosovës të vitit 1974. Natyrisht, këto demonstrata shqiptare të viteve 1989-1991 shënuan kulmin e një rezistence gjithëpopullore kundër ndryshimeve kushtetuese, nga të gjitha shtresat e popullsisë shqiptare, si: klasa punëtore, intelektuale dhe studentë të Universitetit të Prishtinës. Në kuadër të këtyre zhvillimeve, një nga veprimtarët e këtij organizimi të kësaj kohe, Menderez Zeneli, në një nga shkrimet e tij autoriale shkruan: *“Gjatë viteve 1989-1991 pati pakënaqësi gati nga të gjitha shtresat e shoqërisë: punëtorë, studentë, të papunë e kush jo tjetër, që shpërthyen në demonstrata gjithandej Kosovës. Organet shtetërore serbe, vetëm në muajt janar-shkurt 1990, kishin vrarë mbi 37 veta dhe kishin plagosur me qindra të tjerë”*.¹

Në rrafshin institucional, Republika e Socialiste e Serbisë, për të arritur sa më parë në miratimin e ndryshimeve kushtetuese, me objektiv suprimimin e autonomisë së Kosovës, hyri në veprimtari për të eliminuar politikisht të gjithë klasën politike të Kosovës, me theks të veçantë atyre që ishin fuqizuar pas dënimeve që u ishin dhënë gjatë demonstratave shqiptare të vitit 1981. Kështu që edhe këta të fuqizuar e pësuan si disa pararendës të tyre të vitit 1981, përmes degradimeve politike. Degradimi i tyre qe fare i lehtë. Liderët komunistë të Krahinës Autonome të Kosovës ishin komprometuar në vazhdimësi, qoftë në rrafshin korruptiv politik, ashtu edhe në atë identitar. Kështu që ata ishin fare të pafuqishëm që të ndërhyjnë në politikën agresive serbe kundër suprimimit të autonomisë së Kosovës, përmes një procesi që tanimë u ishte imponuar. Kundërshtimet e tyre nuk prodhonin më asnjë efekt konkret, kundrejt një fushate shtetërore serbe, qoftë për nga rrafshi mediatik apo edhe institucional. I vetmi ndikim që u kishte mbetur, ishte te disa burokratë që drejtonin disa

¹ Menderez Zeneli, “Kujtime të lavdishme nga jeta ilegale”,

<https://www.epokaere.com/kujtime-te-lavdishme-nga-jeta-ilegale/>, 30 shtator 2020.

ndërmarrje shoqërore publike, qofshin ato ndërmarrje prodhuese apo të ndonjë sektori tjetër, por jo në masat e gjera popullore.

Në këto rrethana, duke u munduar të shpëtonin aq sa të mundnin karrierën e tyre politike, në dëm të kauzës së përgjithshme shqiptare, në fillim arritën të depërtonin deri në një masë në kuadër të këtyre demonstratave, me qëllim që kësaj lëvizjeje të gjerë t'i jepnin karakter autonomist. Janë të njohura disa nga parullat përgjatë disa marshimeve demonstruese jo të natyrshme, si dhe disa nga kërkesat e grevave të punëtorëve, ku në banderola shkruhej dhe brohoritej parulla: “Rroftë KQ i LKJ-së”, “Rroftë Lidhja Komuniste e Kosovës”, “Rroftë Marshalli Tito”, ku dhe bartej fotografia e tij e marshohej me flamurin jugosllav etj.

E çuditshme! Ishte pikërisht ky Komitet Qendror i Federatës Jugosllave, i cili me dekada kishte hartuar politika të tipit të etnocidit mbi shqiptarët; ishte Lidhja Komuniste e Jugosllavisë, që kishte likuiduar dhe dëbuar nga Kosova në vazhdimësi me mijëra shqiptarë. Kishte dënuar me mijëra të tjerë me burg të rëndë, nga i cili pjesa dërmuese e tyre, pikërisht në këtë kohë, ende vazhdonin të vuanin dënime të rëndë. Nga dënimet e Lidhjes Komuniste të Kosovës dhe lidhjeve simotra të saj, në kuadër të Federatës Jugosllave, burgjet serbe ishin të stërmbushura me të rinj dhe të reja shqiptare. Ishte diktatori Tito, ai i cili kishte ideuar dhe ishte krijues i politikës shkombëtarizuese kundër shqiptarëve që nga viti 1945 e këndej. Marshohej me flamurin jugosllav, ndërsa nga ana tjetër, përdorimi i flamurit kombëtar shqiptar ishte vepër penale. Pra, revoltat e masave të gjera popullore kishin filluar të stërkeqeshin dhe të keqpërdreshin nga kjo klasë e komprometuar politike, me synim që këtë lëvizje, nëse nuk do të mundnin ta kthenin në lëvizje autonomiste, së paku ta kthenin si qëllim në vetvete. Duke parë që me këto zhvillime dhe me shpërthimin e demonstratave shqiptare të viteve 1989-1991 po synohej të devijohet nga qëllimi thelbësor, organizata e fshehtë me karakter çlirimtar, “Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës”, në kuadër të platformës dhe programit të saj, u detyrua që të vepronte me një dinamikë të madhe në orientimin dhe organizimin e këtyre

demonstratave, përkundër raportit të forcave të saj të disfavorshme në planin organizativ. Arsyeja e marrjes së masave për t'i orientuar dhe organizuar këto demonstrata ishte e qartë. Në çdo rrethanë, kur lëvizjet e masave të gjera popullore, në proceset socio-politike, synoheshin të degjeneroheshin, ishte e domosdoshme të ndërhyhej, me qëllim që këto masa të orientoheshin drejt dhe me kërkesa të specifikuar. Kështu që LPRK-ja, si organizatë e fshehtë politike ushtarake, me karakter çlirimtar, u detyrua të vepronte me tërë kapacitetin e saj në dy rrafsh:

Së pari, në artikullimin e kërkesave të sakta dhe specifike me karakter kombëtar, të lidhura me të drejtat historike të shqiptarëve që ishin nën regjimin e Jugosllavisë. Në këtë rrafsh, kjo organizatë, në kuadër të ndërgjegjësimit, masivizimit dhe unitetit të përgjithshëm kombëtar, u përqendrua në parandalimin që këto demonstrata shqiptare të shndërroheshin në lëvizje të masave të gjera popullore me karakter autonomist. Ajo, në rrugë të fshehta, ndikonte që këto demonstrata të drejtoheshin dhe t'i artikulonin kërkesat në rrafshin e të drejtave historike të popullit shqiptar, siç ishte e drejta që Kosova të jetë republikë, e barabartë me republikat e tjera nën Jugosllavi.

Në kuadër të kësaj veprimtarie, LPRK-ja nga gjysma e vitit 1988 deri në vitin 1990 ka prodhuar dhe lëshuar në qarkullim, në mënyrë të fshehtë në të gjithë territorin e Kosovës, Maqedonisë, Malit të Zi dhe Kosovës Lindore 39 dokumente të tipit të trakteve, komunikatave, proklamave dhe thirrjeve të ndryshme me karakter orientues dhe unifikues për situata të caktuara, si dhe me artikullim të saktë: kërkesën për Republikën e Kosovës.² Në këtë kontekst, njëri nga veprimtarët e organizuar të kësaj organizate, Menderez Zeneli, shkruan: *“Me direktivë të organizatës, veprimtarët e saj shpërndanin*

² Ramadan Avdiu, kumtesë e mbajtur në 40-vjetorin e bashkimit të organizatave dhe themelimit të LPRK-së, Skenderaj, 2022.

trakte, komunikata, afishe dhe materiale propagandistike. Kjo ishte mënyra e komunikimit dhe e orientimit me masat e gjera popullore".³

Të gjitha këto materiale, që shpërndareshin në rrugë të fshehtë, botoheshin në organin agjitativ të kësaj organizate, "Zëri i Kosovës", dhe në buletinin e saj, "Rruga e Lirisë", që botohej në Prishtinë. Kështu që me një punë sistematike në kuadër të këtyre zhvillimeve, LPRK-ja arriti që t'i minimizonte kërkesat e tipit autonomist, me theks të veçantë ruajtjen e sovranitetit dhe të integritetit të Federatës Jugosllave, sipas kushtetutës së vitit 1974, duke imponuar kërkesën bosht të masat e gjera popullore: atë për Republikën e Kosovës⁴!

Së dyti, në të gjitha qytetet dhe fshatrat, kudo që janë zhvilluar këto demonstrata, përmes kontakteve fizike, qarkoreve për përdorim të brendshëm, u është dhënë rekomandim celulave të organizatës, si p.sh.: këshillave popullore, këshillave të rretheve që të vetëorganizoheshin në drejtimin e masave të gjera popullore, pa pritur asnjë urdhër nga drejtuesit e organizatës, me qëllim unifikimin e të gjitha shtresave të shoqërisë dhe moslejimin e devijimit apo infiltrimit në masat e gjera popullore të elementëve diversivë për çorientimin e këtyre demonstratave shqiptare.

Në të dyja rrafshet, LPRK-ja, përkundër raportit të forcave të saj të disfavorshme, ia doli që demonstratat të marrin karakterin për republikën e Kosovës. Këtij procesi impuls të rëndësishëm i dha një pjesë bukur e madhe e të burgosurve politikë, që në këtë kohë kishin mbaruar së vuajturi dënimet e rënda që kishin marrë që nga vitet 1981-'82. E veçanta e këtyre të burgosurve ishte se në vitin 1981-'82, disa prej tyre ishin arrestuar si të organizuar, qoftë dhe në organizata të ndryshme, por kur dolën nga burgu, dolën përsëri të organizuar në kuadër të LPRK-së.

³ Menderez Zeneli, "Kujtime të lavdishme nga jeta ilegale",

<https://www.epokaere.com/kujtime-te-lavdishme-nga-jeta-ilegale/>, 30 shtator 2020.

⁴ "Rruga e Lirisë", buletin i "Zërit të Kosovës", organ i LPRK-së, maj-qershor 1989, "Demonstrata e majit - hap i ri drejt republikës", 14.

Fillimisht u duk që Prishtina, kryeqyteti i Kosovës, ishte epiqendra e këtyre demonstratave. Por ishte çështje ditësh, kur kjo veprimtari revolte përfshi u të gjitha qytetet dhe fshatrat e Kosovës dhe viseve të saj nën Jugosllavi, si në Maqedoni dhe në Luginën e Preshevës. Pa përjashtim, ashtu si Prishtina, edhe Ferizaj, Gjilani, Podujeva, Peja, Gjakova, Prizreni, Suhareka, Rahoveci, Malisheva, Drenasi, Mitrovica, Skenderaj, Presheva, Tetova, Kumanova, Shkupi, Gostivari, Struga u bënë vijat e para të rezistencës gjithëpopullore.⁵ Është për të theksuar se kudo që organizoheshin demonstratat, pas ndërhyrjes së dhunshme të forcave shtetërore jugosllave serbe, për t'i shpërndarë dhe shuar këto demonstrata shqiptare, ato, nga një demonstratë, shndërroheshin në disa të tilla vetëm brenda një qyteti.

Çdo grup që ndahej nga masa e përgjithshme, organizohej në demonstratë në lagjet përkatëse...! P.sh., nga kujtimet e mia në demonstratat në Prishtinë, pas çdo ndërhyrjeje të dhunshme të organeve shtetërore serbo-jugosllave për shpërndarjen e tyre, ato jo vetëm që nuk shuheshin, por vazhdonin të shpërndaheshin në të gjitha lagjet e Prishtinës, si: *Kodrën e Diellit*, *Kodrën e Trimave*, *Qendër*, lagjen *Hekurudha*, *Dardania* etj. Kështu që nga një demonstratë, pas ndërhyrjes së dhunshme, paralelisht, vetëm brenda një qyteti, mbaheshin tri, katër deri në pesë demonstrata. Ato përhapeshin si metastazë. Në kontekst të saj ka një raport shumë interesant nga ministri i Punëve të Brendshme të Serbisë, i cili nga shumë pasaktësi, ka brenda një të vërtetë. Ky material është një raport, ku ministri i atëhershëm i Republikës së Serbisë raportonte në Kuvendin Popullor të Serbisë, në janar të vitit 1990. Në raportin e tij me shkrim dhe të referuar shkruan: *“Në Kosovë janë organizuar, nga viti 1989-1990, 670 demonstrata kundër pushtetit”* (...) ⁶! Kjo është një saktësi e madhe, pasi organet shtypëse shtetërore mbanin llogari me shkrim për çdo gjë. Për më tej, në kuadër të këtij raporti shtetëror ka edhe një

⁵ “Rruga e Lirisë”..., “Kronologjia e demonstratave, kronologji e fjalës së popullit kundër agresionit të Beogradit”, maj-qershor 1989, 4.

⁶ Cituar sipas Ramadan Avdiut.

saktësi të dytë, pikërisht aty ku specifikohej: *“Pas të gjitha këtyre demonstratave qëndron si inspiruese dhe organizatore kryesore Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës”*.⁷

Pra, aty pranohet se ekziston një rezistencë masive e organizuar nga shqiptarët e Kosovës kundër sundimit serb. Mirëpo, në kuadër të këtij raporti ka diçka të pavërtetë. Pasaktësia e tij qëndron në përkufizimin dhe cilësimin e organizatës, në këtë rast “Lëvizjes Popullore për Republikën e Kosovës”, si organizatë “terroriste”⁸, “balliste” etj. LPRK-ja, përgjatë gjithë veprimtarisë së saj, që nga themelimi, nuk është cilësuar nga asnjë institucion ndërkombëtar si organizatë terroriste. Për sa i përket terrorizmit, Jugosllavia ishte bërë vetë çerdhe e tyre. Këtë e theksonte në një nga shkrimet e tij edhe ish-ambasadori i SHBA-së në Beograd, ku, ndër të tjera, shkruan: “Çështje specifike me shqetësim madhor për Shtetet e Bashkuara ishte terrorizmi. Jugosllavia kishte strehuar terroristë të njohur, që do të kishin një ndikim në marrëdhëniet dypalëshe mes SHBA-së dhe Jugosllavisë”.⁹ LPRK-ja, ndonëse ishte një organizatë që zhvillonte një veprimtari të fshehtë, kishte një program politik të qartë: Republikën e Kosovës. Kështu që në veprimtarinë e saj kishte promovuar kryesisht kauzën politike për të drejta historike të shqiptarëve nën Jugosllavi.

Së dyti, pretendimi se “Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës (LPRK) ishte një organizatë “balliste” ishte një pasaktësi historike dhe një përpjekje për ta portretizuar këtë organizatë në mënyrë të njëanshme. LPRK-ja nuk identifikohet si pjesë e asnjë organizate apo ideologjie të veçantë nga periudha e Luftës së Dytë Botërore, përfshirë Ballin Kombëtar. Etiketimi i LPRK-së si “organizatë balliste” kishte një qëllim të qartë politik: ta ndërlidhte atë

⁷ Po aty.

⁸ “Zëri i Kosovës”, organ agjitativ i LPRK-së, Nr, 11, nëntor 1989, “Proklamata”, 1.

⁹ U. S. and Russian Policymaking with Respect to the Use of Force, Edited by Jeremy R. Azrael, Emil A. Payin, Published 1996, https://www.rand.org/pubs/conf_proceedings/CF129.

me një lëvizje historike, që regjimi jugosllav dhe qarqet serbe e stigmatizonin për arsye propagandistike, duke e prezantuar si reaksionare apo ekstremiste. Në realitet, LPRK-ja nuk ishte një lëvizje e kufizuar në një grup të caktuar ideologjik, por një forcë që përfaqësonte aspiratat e popullit shqiptar për liri dhe barazi. Ishte organizatë e tipit nacional-çlirimtar me një platformë të gjerë të rezistencës politike dhe popullore kundër politikave hegjemoniste dhe represive të shtetit jugosllav dhe serb.

LPRK-ja ishte organizatë e masave të gjera popullore, pa dallim krahine, ideologjie apo religjioni. Kjo narrativë shpesh është përdorur nga regjimi serb dhe disa qarqe jugosllave për të delegjitimuar Lëvizjen Kombëtare Shqiptare dhe për të justifikuar represionin shtetëror kundrejt saj.

Përkundër kësaj, demonstratat u bënë shprehje e një përpjekjeje të organizuar për të kundërshtuar represionin dhe për të mbrojtur identitetin kombëtar dhe të drejtën që Kosova ta fitonte statusin e republikës. Pa dyshim, në të gjitha këto demonstrata vërehej që drejtimin e tyre e kishte organizata e fshehtë me karakter çlirimtar, “Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës”. Është për t’u theksuar këtu, se greva e studentëve të Universitetit të Prishtinës, e muajit shkurt të vitit 1989, në palestrën e sporteve ish-“25 Maji” në Prishtinë, në shenjë solidarizimi me grevën e minatorëve të minierës së Trepçës, ishte organizuar tërësisht nga organizata e fshehtë me karakter çlirimtar, LPRK-ja.¹⁰ Këtë e argumenton dhe një nga veprimtarët e kësaj organizate dhe pjesëmarrës në këtë grevë, Menderez Zeneli, i cili në kujtimet e tij shkruan: *“Aty kam parë që organizata (LPRK, shënim imi), tanimë kishte pushtetin moral tek anëtarët dhe simpatizuesit e vet. Mirëpo ndikimi i saj ishte shtrirë edhe te masat e gjera popullore. Aty kanë drejtuar grevën Fadil Vata¹¹, Afrim Zhitia¹², Xhevat Qerimi¹³ e shumë veprimtarë të kësaj organizate atdhetare”*.¹⁴

¹⁰ “Zëri i Kosovës”, (botim i posaçëm), viti VIII i botimit, nr. 2, shkurt 1989, 6-7.

¹¹ “Zëri i Kosovës”, viti IX i botimit, nr. 5, maj 1990, komunikatë, 1-4.

Po ashtu, si argument historik shtesë që këto demonstrata i organizonte dhe i orientonte LPRK-ja, është edhe fakti se demonstrata e njohur e datës 1 nëntor të vitit 1989 në Prishtinë, ku Afrim Zhitia dhe Fahri Fazliu, me bashkëveprimtarët e organizuar në kuadër të LPRK-së, ishin në drejtim të kësaj demonstrate, ashtu si në demonstratat pararendëse. Po ashtu, edhe sot ruhet në kujtesë fjalimi i Afrim Zhitisë në ballë të kësaj demonstrate, ku bënte thirrje: *“Ka ardhur koha që kushtrimin e lirisë ta dërgojmë në çdo shtëpi shqiptare...”*.¹⁵ Në të njëjtën frymë, organizata “Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës” vepronte në të gjitha qytetet e Kosovës dhe viseve të saj nën regjimin e Federatës Jugosllave, që tanimë kishte hyrë në fazën e shpërbërjes së saj. Kështu veprohej e demonstrohej në Podujevë, Mitrovicë, Vushtrri, Skenderaj, Drenas, Pejë, Gjakovë, Prizren, Suharekë, Ferizaj, Kaçanik, Viti, Gjilan, Kamenicë, Preshevë, Kumanovë, Shkup, Tetovë, Gostivar e deri në Strugë.

Së treti, LPRK-ja në vazhdimësi synonte që, përmes këtyre demonstratave shqiptare në Kosovë dhe viset e saj, të rriste bashkimin e popullit dhe të dëshmonte para botës përcaktimin e rrugës për lirinë e popullit shqiptar të okupuar dhe për republikën e tij, dhe jo për mbetje në kuadër të autonomisë së Kosovës të vitit 1974, brenda Jugosllavisë që po shpërbëhej. Shpalljen e Republikës së Kosovës kjo organizatë atdhetare e shihte si fazë kalimtare drejt shkëputjes nga Jugosllavia dhe Serbia. Siç dihej, kjo platformë politike nuk është hequr asnjëherë nga programi i saj, e cila është zbatuar në mënyrë të

¹² Menderez Zeneli, “Kujtime të lavdishme nga jeta ilegale”, <https://www.epokaere.com/kujtime-te-lavdishme-nga-jeta-ilegale/>, 30 shtator 2020.

¹³ Xhevat Qerimi ishte një nga shtyllat kryesore të OMLK-LPRK-së, në regjionin e Anamoravës, i cili humbi jetën në një aksident të organizuar nga Shërbimi Sekret Serb afër Ramjanit të Vitisë, më 10 janar 1993.

¹⁴ Menderez Zeneli, “Kujtime të lavdishme nga jeta ilegale”, <https://www.epokaere.com/kujtime-te-lavdishme-nga-jeta-ilegale/>, 30 shtator 2020.

¹⁵ Fjalimi i Afrim Zhitisë në demonstratën e 1 nëntorit të vitit 1989 në Prishtinë, i parafrazuar dhe në gazetën “Zëri i Kosovës”, viti VIII i botimit - botimi i posaçëm, nëntor 1989, 8.

pandalshme deri në luftën e përgjithshme për çlirimin e Kosovës në vitin 1997-1999.

Është për të theksuar se përse organizata e fshehtë me karakter çlirimtar, LPRK-ja, në drejtimin e demonstratave të vitit 1989-1990, minimizonte kërkesat autonomiste për ruajtjen e kushtetutshmërisë së vitit 1974, dhe nxirrte kërkesën bosht për Republikën e Kosovës. Kjo çështje duhet shikuar në dy rrafshë: në atë të *brendshëm* dhe të *jashtëm*.

Në *rrafshin e brendshëm*, organizata “Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës” kishte dalë si rezultat i një procesi historik: ai i bashkimit të disa organizatave të fshehta me karakter çlirimtar në janar të vitit 1982.¹⁶ Bashkimi i këtyre organizatave ishte bërë mbi bazën e një platforme politike të njohur si “Tezat e Frontit për Republikën e Kosovës”. Kjo ishte platforma minimum, si fazë kalimtare e këtyre organizatave. Disa nga shtyllat e këtyre tezave kanë qenë të integruara në programin dhe platformën politike të LPRK-së deri në vitin 1991. Çdokush, me të drejtë, mund të shtrojë pyetjen, se përse republikë në kuadër të Jugosllavisë dhe jo shkëputje? Në këtë periudhë, raporti i forcave të kësaj organizate nuk ishte në favorin e saj për të hyrë në procese më të thella si e vetme, pa qenë në përshtatshmëri me zhvillimet ndërkombëtare që kishin filluar të lëviznin. Në rrafshin e zhvillimeve ndërkombëtare, siç dihej, çdo proces socio-politik që zhvillohej në kundërtënie me trendet e zhvillimeve në kontekst të marrëdhënieve ndërkombëtare, qoftë në rrafshin gjeopolitik apo gjeostrategjik, mundësia për të dështuar ai proces ishte shumë e madhe. Prandaj, në zhvillimet socio-politike,

¹⁶ Në 17 janar të vitit 1982, në Shtutgart të Gjermanisë u bashkuan tri organizata të fshehta me karakter çlirimtar: Organizata Marksiste-Leniniste e Kosovës, që përfaqësohej nga Kadri Zeka; Lëvizja Nacional-Çlirimtare e Kosovës dhe e Viseve Shqiptare në Jugosllavi, e përfaqësuar nga Jusuf Gërvalla; dhe Fronti i Kuq Popullor, të cilin e përfaqësonte Ibrahim Kelmendi. Pikërisht atë natë, përmes një atentati të organizuar nga UDB-ja jugosllave, vriten tre protagonistë të këtij bashkimi, Kadri Zeka, Jusuf dhe Bardhosh Gërvalla.

faktori që nuk mund të anashkalohet pa e marrë në konsideratë, është pikërisht analiza e zhvillimeve të këtij trendi.

Atëherë, cilat ishin zhvillimet ndërkombëtare të asaj kohe? Siç dihet, viti 1989 përfaqësonte fundin e epokës bipolare të Luftës së Ftohtë dhe fillimin e një rendi të ri botëror. SHBA-ja mbeti superfuqia e vetme, ndërsa Bashkimi Sovjetik po shkonte drejt shpërbërjes përfundimtare të tij. Deri në vitin 1989, raporti i forcave gjeopolitike dhe gjeostrategjike ishte përcaktuar nga tensionet dhe zhvillimet e Luftës së Ftohtë. Kështu që, në këtë kohë po ndodhnin paralelisht tri lëvizje të mëdha, të cilat përmbysën sistemin ndërkombëtar të marrëdhënieve ndërkombëtare të Luftës së Ftohtë në tri rrafshje.

Së pari, në rrafshin ideologjik, koncepti socialist mbi shtetin kishte dështuar dhe vendet e Bllokut Lindor kishin filluar lëvizjet për demokraci liberale dhe ekonomi të tregut të lirë.

Së dyti, në rrafshin e sistemeve shtetërore me demokraci popullore kishte filluar shpërbërja e tri federatave, siç ishin: Bashkimi Sovjetik, Çekosllovakia dhe Jugosllavia.

Së treti, në rrafshin gjeopolitik, rrëzimi i Murit të Berlinit dhe Bashkimi i Gjermanisë kishin përmbysur parimet e Konferencës së Helsinkit të KSBE-së të vitit 1978, me ç'rast u paralajmërua saktësisht prishja e disa komponentëve më të rëndësishëm të ekuilibrave të fuqisë, komponentë që me dekada e kishin ruajtur *status quo*-në e mosndryshimit të kufijve.

Pra, raporti i forcave në rrafshin ndërkombëtar ishte përmbysur në favor të demokracisë perëndimore. Tani edhe politika e SHBA-së ndaj Federatës së Jugosllavisë kishte filluar një ndryshim të kursit në fushën gjeostrategjike. Jugosllavia, në fund të vitit 1989, me përfundimin e Luftës së Ftohtë kishte humbur peshën e saj parësore gjeopolitike, ndonëse në këtë kohë ende në mënyrë deklarative, ish-ambasadori i SHBA-së në Jugosllavi, Zimerman, kishte deklaruar se “SHBA-ja do të vazhdojë të mbështesë integritetin territorial dhe

pavarësinë e Jugosllavisë.¹⁷ Pa dyshim, kjo deklaratë e Zimermanit ishte në kontekst të asaj, që zhvillimet në rajone të tjera, si në Poloni, Çekosllovakia e Hungari ishin më të rëndësishme nga sfera e sigurisë globale, për shkak të asaj që njihet si menaxhimi i shpërbërjes së Paktit të Varshavës dhe Bashkimit Sovjetik.

Mirëpo rasti i shpërbërjes së Federatës Jugosllave nuk ishte jashtë fokusit të SHBA-së. Vetë Zimermani më vonë deklaroi: *“Në rastin e Jugosllavisë ne nuk do ta përkrahim unitetin, nëse ai do të ruhej në kurriz të demokracisë ose me dhunë”* (...) *“Meqenëse nuk kishte më një kundërshtar sovjetik, çdo kërcënim i nënkuptuar i forcës për të mbrojtur Jugosllavinë ishte edhe më i largët në politikën e re sesa në të vjetrën”*.¹⁸

Duke marrë parasysh këto rrethana të zhvillimeve ndërkombëtare, nga njëra anë dhe, nga ana tjetër, tentativa që lëvizjen e masave të gjera popullore, që ishte ngritur në Kosovë, të keqpërdorej nga Lidhja Komuniste e Krahinës Autonome të Kosovës, që këtë lëvizje të masave të gjera popullore ta kthente në lëvizje autonomiste për ruajtjen e integritetit dhe sovranitetit të Federatës së Jugosllavisë, organizata e fshehtë me karakter çlirimtar, “Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës” (më vonë “Lëvizja Popullore e Kosovës”), në një nga mbledhjet e saj merr vendim, që këto demonstrata të orientohen dhe të drejtohen në disa drejtime, në përputhshmëri me këto ngjarje dinamike në nivele ndërkombëtare. Në kontekst të kësaj, organizata LPRK insistonte që, në përputhje me zhvillimin e proceseve gjeo-politike, të vazhdonin demonstratat shqiptare, duke artikuluar dhe më fuqishëm kërkesat për Republikën e Kosovës, jo për ruajtjen e autonomisë së saj të vitit 1974. Mirëpo në vazhden e këtyre zhvillimeve, fatkeqësisht, ndërmjet vijës së parë të demonstruesve dhe radhëve të policisë së Serbisë e Jugosllavisë, ishte krijuar një vijë

¹⁷ U.S. and Russian Policymaking with Respect to the Use of Force, https://www.rand.org/pubs/conf_proceedings/CF129.

¹⁸ Po aty.

tjetër e ndërmjetme: vija pacifiste e sapoformuar, e cila dërgonte delegacione për të shpërndarë protestuesit.¹⁹

Përpjekjet e LPRK-së, që demonstratat të vazhdonin me një ritëm edhe më dinamik, ishin të pamjaftueshme në raport me propagandën e fuqishme që kishte filluar të bënte e ashtuquajtura *alternativa për të vendosur paqe pa kushte* me Serbinë.²⁰ Ndaj dhe më 29 janar të vitit 1990, LPRK-ja lëshoi një komunikatë për të vazhduar demonstratat në të gjitha format e mundshme. Aty, përveç të tjerave, iu bë thirrje të gjitha familjeve shqiptare në hasmëri mes tyre, që të shtrinin dorën e pajtimit.²¹

Këtu zë fill dhe nisma e disa të rinjve të burgosur politikë, kryesisht anëtarë të organizatës së LPRK-së, për fillimin e aksionit të pajtimit të gjaqeve, në të cilën aktivistët e organizuar të LPRK-së patën rolin më të rëndësishëm. Paralelisht me këto ngjarje dinamike, Këshilli i Rrethit të LPRK-së të Rugovës mori iniciativë për grumbullimin e nënshkrimeve në formë peticioni drejtuar Kuvendit të Kosovës, ku nga ana e delegatëve, ndonëse të zgjedhur nga organet e pushtesit, kërkohej të shpallnin në Kuvendin e Kosovës vullnetin e popullit: Republikën e Kosovës.²² Brenda tre muajve ishin mbledhur me dhjetëra-mijëra nënshkrime, që iu dorëzuan një grupi deputetësh të Kuvendit, të cilët e pranuan materialin nga të ngarkuarit e Këshillit të Rrethit të LPRK-së të Rugovës, dy prej të cilëve ishin Zyrafete Muriqi dhe Sali Lajçi.²³ Një muaj më vonë, të nxitur nga presioni i popullit, protestat e shumta dhe situata e krijuar gjeopolitike që po zhvillohej, në kuadër të rënies së sistemit komunist në të gjitha shtetet e Europës Lindore dhe Qendrore, Kuvendi i Kosovës, më datë 2 korrik të vitit 1990, shpalli deklaratën kushtetuese. Kjo shpallje e kësaj deklarate,

¹⁹ Ramadan Avdiu, kumtesë, op. cit, Skenderaj, 2022.

²⁰ Po aty.

²¹ “Zëri i Kosovës”, viti i IX i botimit, nr. 2, shkurt 1990, 1.

²² Nismën e këtyre nënshkrimeve në formë peticioni e ndërmori Këshilli i Rrethit të LPRK-së të Rugovës.

²³ Po aty. (Ky material i nënshkrimeve, kur është dorëzuar, është i protokolluar dhe aty figuron dokumenti identifikues i Zyrafete Muriqit).

ndonëse jashtë mjedisit të Kuvendit të Kosovës, për LPRK-në ishte jashtëzakonisht e mirëpritur, e cila doli publikisht në mbështetje të saj.

Kontributi i LPRK-së në afirmimin e Republikës së Kosovës

Shpalljen e deklaratës së 2 korrikut LPRK-ja e mirëpriti dhe e promovoi në të gjitha institucionet ndërkombëtare, përmes shtypit të saj “Zëri i Kosovës”, si dhe përmes peticioneve dhe tubimeve sensibilizuese në të gjitha qendrat e shteteve europiane. Nga kjo organizatë me karakter çlirimtar, deklarata e shpalljes së Republikës së Kosovës është konsideruar një hap i guximshëm drejt pavarësisë nga Republika Socialiste e Serbisë, ndonëse në kuadër të Federatës Jugosllave, në një kohë kur Serbia e kishte suprimuar autonominë e Kosovës.²⁴

Në konsistencë të kësaj deklarate dhe në mbështetje të gjithanshme të jetësimit të Republikës së Kosovës, në një nga mbledhjet e organit të saj më të lartë, siç ishte “Mbledhja e Përgjithshme”, të mbajtur në mënyrë të fshehtë më 4 tetor të vitit 1991 në fshatin Ujmir të komunës së Klinës, LPRK-ja ndryshoi emrin nga “Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës”, në “Lëvizja Popullore e Republikës së Kosovës”.²⁵ Pra, në vend të variantit “për republikën”, përdori “e republikës”. Për sa i përket kësaj organizate atdhetare, ajo ka pasur shtrirjen e saj edhe në shtetet e Europës Perëndimore. Si e tillë, ajo ka qenë shumë aktive në sensibilizimin e kauzës çlirimtare të Kosovës. Është për t’u theksuar këtu, se i tërë ai aktivitet i bujshëm në Kosovë nga ana e LPRK-së, nuk mund të zhvillohej pa ndihmën materiale të madhe dhe pa mbështetjen me kuadro nga dega e saj jashtë vendit. Siç dihej, Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës, që nga themelimi i saj në janar të vitit 1982 e deri në vitin 1999, kishte ngritur jashtë vendit strukturën e saj anekënd tri kontinenteve, si në Europë, SHBA dhe Australi. Nga ky aktivitet i saj nga viti 1989 deri

²⁴ “Zëri i Kosovës”, 5 korrik 1990, botim i posaçëm, 2.

²⁵ Program politik i LPRK-së, i miratuar në një takim tepër të fshehtë, i njohur si “Mbledhja e Tretë e Përgjithshme e LPRK-së” (Materiale), Ujmir, 4 tetor 1991.

më 1991, janë organizuar me qindra demonstrata, duke ndërkombëtarizuar problemin e pazgjidhur kombëtar të shqiptarëve nën Jugosllavi dhe duke u bërë zë i fuqishëm dhe i pandalshëm i luftës çlirimtare. Vetëm në vitin 1989, LPRK-ja kishte organizuar me dhjetëra demonstrata e tubime informative për sensibilizimin e të drejtave të shqiptarëve nën Jugosllavi në qendrat e shteteve të Europës Perëndimore.²⁶ Ndërsa nga viti 1989 e deri në vitin 1991, si në Kosovë, ashtu edhe në shtetet e Europës Perëndimore, sensibilizimi i çështjes së të drejtave të shqiptarëve për Republikën e Kosovës ishte bërë çështje ditore e veprimtarisë së kësaj organizatë atdhetare.

Këtu duhet të përmendet dhe demonstrata dyjavore e organizuar në Gjenevë të Zvicrës, në vitin 1990, në të cilën morën pjesë mbi 70 mijë bashkatdhetarë nga të gjitha viset shqiptare në Jugosllavi.²⁷ Pra, roli dhe kontributi i LPRK-së, në kuadër të demonstratave shqiptare të vitit 1989-1991 mbetet jashtëzakonisht në nivelin më të lartë si në rrafshin organizativ, ashtu dhe në atë të artikulimit të kërkesave gjithëpopullore. Në rezonancë me platformën e saj, organizata e fshehtë me karakter çlirimtar, Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës, duke qenë në shërbim të ruajtjes së unitetit të popullit shqiptar të Kosovës dhe viseve të saj nën Jugosllavi, ishte e qartë në qëllimet e veta dhe u angazhua për afirmimin e saj në të gjithë veprimtarinë që kryente, qoftë në fushën e brendshme, po ashtu edhe në atë ndërkombëtare.

Shpallja e deklaratës për Republikën e Kosovës më 2 korrik 1990 - përpjekjet për njohjen e subjektivitetit të saj

Kuvendi i Krahinës Autonome të Kosovës, pas deklaratës që kishte shpallur Kosovën Republikë në rrethana të jashtëzakonshme më 2 korrik 1990, po atë vit, më 7 shtator, në Kaçanik, kishte miratuar

²⁶ “Zëri i Kosovës”, Nr. 10, tetor 1989, f. 14; “Zëri i Kosovës”, Nr. 11, nëntor 1989, 14, 15.

²⁷ “Zëri i Kosovës”, “Buletini i demonstratës në Gjenevë”, 19 maj - 2 qershor 1990, 2-9.

kushtetutën e saj. Në këtë frymë, në nenin 2 të kësaj kushtetute shkruhet: “Kosova është njësi konstituive e Jugosllavisë...”²⁸

Nga ana tjetër, njohja e saj si republikë ishte një çështje e ndjeshme. Si e tillë, ajo ishte bërë objekt i diskutimeve të shumta në shtypin e kohës, por edhe në shumë takime të ndryshme, qoftë me përfaqësues ndërkombëtarë, por edhe me shtetin shqiptar. Në kuadër të këtyre takimeve, përfaqësuesit e Kosovës kërkonin njohjen e subjektivitetit të Republikës së Kosovës. Kërkesat e tyre për njohjen e këtij subjektiviteti ishin drejtuar tek aktorët ndërkombëtarë. Mirëpo nga pikëpamja e së drejtës ndërkombëtare publike kishte një paqartësi nga lidhshipi i Kosovës së asaj kohe. Për ta sqaruar këtë çështje, për sa i përket njohjes së subjektivitetit të Republikës së shpallur të Kosovës më 2 korrik të vitit 1990, duhet të kemi parasysh kronologjinë e ngjarjeve dhe teorinë e praktikën e së drejtës ndërkombëtare në fushën e njohjes së subjekteve të së drejtës ndërkombëtare.

Në këtë rrafsh, ngjarja duhet të trajtohej nga prizmi real i kohës, siç vijon:

Në bazë të kushtetutës së vitit 1974 të RSFJ-së, Krahina Autonome e Kosovës njihet si element konstituiv i Federatës Jugosllave. Kuvendi i Serbisë, duke tejkaluar kuadrin juridiko-konstitucional federativ, shfuqizoi këtë status me Kushtetutën e re të Serbisë, të aprovuar në mars të vitit 1989, e cila u miratua dhe u plotësua nga një sërë amendamentesh në tetor të vitit 1990. Mbi bazë të kësaj kushtetute u legalizua një sërë ligjesh të veçanta për Kosovën, të quajtura “Ligje për rrethana të posaçme”²⁹, që ishin miratuar më herët në Kuvendin e Republikës Socialiste të Serbisë, që në qershor të vitit 1990. Si reagim ndaj këtyre ligjeve diskriminuese dhe shprehjes legjitime të vullnetit të popullit shqiptar të Kosovës, Kuvendi i Kosovës shpalli deklaratën për konstituimin e Kosovës si republikë brenda federatës apo Konfederatës Jugosllave më datë 2 korrik 1990.

²⁸ Kushtetuta e Kaçanikut, neni 2, PDF.

²⁹ Po aty.

Më 5 korrik 1990, në mënyrë antikushtetuese dhe përmes aparatit represiv shtetëror, Kuvendi i Serbisë pezulloi dhe shpërndau Kuvendin e Krahinës Autonome të Kosovës dhe Këshillin Ekzekutiv të saj. Më pas, nëpërmjet një veprimtarie sistematike antiligjore, shkatërroi tërë strukturën juridiko-institucionale të Kosovës. Delegatët e këtij kuvendi, që tanimë ishin të përjashtuar dhunshëm nga ky institucion, më 7 shtator 1990, në Kaçanik, miratuan dhe shpallën Kushtetutën e Republikës së Kosovës, në të cilën sanksionohet se “Republika e Kosovës, si shtet, është anëtare e bashkësisë jugosllave”.³⁰ Pra, delegatët e Kuvendit të Autonomisë Socialiste të Kosovës nuk kishin shpallur Republikën e Kosovës si shtet sovran dhe të pavarur jashtë Federatës Jugosllave. Kështu që kërkesa për të njohur statusin e Republikës së Kosovës, dërguar shteteve të ndryshme, ishte më shumë një politikë afirmative, sesa një kërkesë reale e bazuar në dokumentet e së drejtës ndërkombëtare.

Megjithatë, ky sensibilizim afirmativ ishte veç një përpjekje për të ndryshuar pozitën e Kosovës, të përcaktuar nga Kushtetuta e RSFJ-së e vitit 1974, e cila, formalisht, ishte ende në fuqi. Duke iu referuar së drejtës ndërkombëtare, shpallja e Republikës së Kosovës në kuadër të federatës apo Konfederatës Jugosllave dhe duke iu referuar praktikës së shteteve për njohje, duhet thënë se nuk mund të bëhej fjalë për njohje të kësaj republike nga ana e shteteve të tjera, përfshirë këtu edhe Republikën e Shqipërisë.³¹ Një gjë e tillë ishte e pamundur të bëhej jashtë asaj që ishte deklaruar nga vetë delegatët në deklaratën e shpalljes së Republikës së Kosovës dhe në deklaratën kushtetuese të Kaçanikut, të miratuar më 7 shtator të vitit 1990. Në deklaratën kushtetuese shprehimisht thuhej: “Ky kuvend... pret konfirmimin e këtij akti konstituiv të tij në Kushtetutën e Jugosllavisë, me mbështetje të plotë të opinionit demokratik në Jugosllavi, si dhe të opinionit ndërkombëtar”.³²

³⁰ Kushtetuta e Kaçanikut, neni 2.

³¹ Po aty.

³² Deklarata kushtetuese.

Në këtë rrafsh, sipas Të Drejtës Ndërkombëtare Publike, njohja e subjektivitetit të Republikës së Kosovës do të ishte e justifikueshme, nëse Kosova do të shpallte republikën e pavarur jashtë federatës apo Konfed eratës së Jugosllavisë, me synim për të pretenduar statusin e subjektivitetit të së drejtës ndërkombëtare, d.m.th., nëse do të dilte si shtet i pavarur, i shkëputur tërësisht nga Jugosllavia. Kjo çështje është shtruar për diskutim analitik nga organet shtetërore të Republikës së Shqipërisë, ku në një dokument arkivor që ende është i klasifikuar, shkruhet: “Njohja nga ana jonë do të shtrohej, në qoftë se Kosova do të pretendonte vetë statusin e subjektivitetit të së drejtës ndërkombëtare, d.m.th., nëse do të dilte si shtet i pavarur, i shkëputur tërësisht nga Jugosllavia”.³³

Pa dyshim, njohja ndërkombëtare si akt juridiko-ndërkombëtar u drejtohej vetëm subjekteve të së drejtës ndërkombëtare, kur ato plotësojnë kushtet e kërkuara nga E Drejta Ndërkombëtare Publike, si: kur kanë një territor të tyre, një popullsi që jeton në këtë territor, një qeveri që përfaqëson interesat e kësaj popullsie, si dhe ku ajo ka sovranitet. Me përjashtim të sovranitetit që nuk e dispononte, Kosova i kishte të gjitha këto elemente. Por shpallja e republikës ishte bërë jo për shtet të pavarur e sovran, por për Republikë në kuadër të Federatës apo Konfederatës Jugosllave.

Sipas të drejtës ndërkombëtare, njohja e subjektivitetit ndërkombëtar kalon nëpërmjet dy fazave shumë të rëndësishme: njohjes *de facto*, që është një njohje jo e plotë dhe jo përfundimtare; dhe njohja *de jure*, që është njohje e plotë, përfundimtare e që, si rregull, shoqërohet me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe zhvillimin e gjithanshëm të marrëdhënieve në fusha të ndryshme. Nga e gjithë sa u trajtua më sipër, del qartë se, në rastin e Kosovës nuk do të përligjej akordimi i njohjes ndërkombëtare në këtë fazë nga asnjë shtet. Arsyeja ishte, sepse Kosova shpalli Republikën në kuadër të Jugosllavisë dhe jo si shtet i pavarur e sovran. Prandaj edhe vetë Republika e Shqipërisë, përveç një deklarate afirmative në Kuvendin

³³ AMPJ, dosja 1602, B VII/2.

Popullor të saj, nuk gjente hapësirë në parimet e së drejtës ndërkombëtare të njihte Republikën e shpallur të Kosovës si shtet të pavarur e sovran.

Në qoftë se ky proces do të ndodhte në vitin 1981, ashtu siç e kërkuan organizatat e fshehta me karakter çlirimtar dhe në kuadër të demonstratave shqiptare të vitit 1981, do ta kishte përligjjen e saj. Por në procesin e shpërbërjes së Jugosllavisë, një veprim i tillë nga diplomacia ndërkombëtare u lexua si një mesazh jo i mirë, pasi konsistoi se shqiptarët e Kosovës angazhoheshin për ruajtjen e sovranitetit të Jugosllavisë, pavarësisht konfigurimit të saj në federatë apo konfederatë, në kohën që ajo po shpërbëhej!

Qëndrimi i republikave federative të Jugosllavisë ndaj deklaratës kushtetuese të 2 korrikut 1990, shpallja e Republikës së Kosovës më 2 korrik 1990

Shpallja e republikës së Kosovës me 2 korrik 1990 nuk ishte njohur nga organet kolektive të Federatës së Jugosllavisë. Presidenca kolektive e Federatës dhe Këshilli Ekzekutiv i saj injoruan dhe përjashtuan përfaqësuesit e Krahinës Autonome të Kosovës nga të gjitha bisedimet mbi të ardhmen e Jugosllavisë.

Megjithatë, kërkesat për të drejta të barabarta të shqiptarëve me popujt e tjerë në Jugosllavi nuk kanë kaluar pa ndikim. Në një takim të datës 25 korrik të vitit 1990, me disa kuvendarë shqiptarë nga Kosova, në Kuvendin Federativ të Jugosllavisë, kryetari i Presidencës së RSFJ-së, Stipe Mesić, kishte deklaruar: *“Shqiptarët etnikë të Kosovës duhet të luftojnë me këmbëngulje për të zgjidhur dhe ndërkombëtarizuar problemin e tyre, (...), të kërkojnë vëzhgues ndërkombëtarë dhe në luftë, për zgjidhjen e problemeve të tyre, të përdorin bojkotimet dhe të gjitha mjetet politike”*.³⁴ Por, njëkohësisht, nuk u njoh as nga republikat në kuadër të Federatës Jugosllave. Këto republika, ndonëse ishin në fazën e shkëputjes nga Jugosllavia, nuk mbajtën ndonjë qëndrim afirmativ për sa i përket çështjes së Kosovës.

³⁴ Po aty.

Përfaqësuesit kroatë dhe sllovenë, duke tentuar që presionin serb ta zhvendosnin nga republikat e tyre, kishin votuar pa ngurrim në kryesinë e Federatës Jugosllave për heqjen e statusit të Kosovës si element konstituiv të federatës, me ç'rast Kosova u kthye në viktimën e parë kushtetutës së re të RSFJ-së. Një qëndrim i tillë i Kroacisë dhe i Sllovenisë, pa marrë në konsideratë pasojat që do të shoqëronin Kosovën, ishte një mungesë e largpamësisë dhe, natyrisht, tentativë për ta zhvendosur presionin në drejtim tjetër. Me këtë veprim, Kroacia synonte të shmangte, sa të ishte e mundur, pretendimet e Serbisë për tokat që ishin të populluara me komunitet serb brenda kufijve republikanë të Kroacisë.

Mirëpo, duke qenë se situata në Kosovë po tensionohej çdo ditë e më tepër, më 22 korrik të vitit 1990 partitë kryesore politike të shqiptarëve të Kosovës, si Lidhja Demokratike e Kosovës, Partia Parlamentare..., Partia Fshatare..., Partia Kristian-Demokrate..., Partia Socialdemokrate... dhe Partia Republikane... kishin formuar Këshillin e Përbashkët Koordinues, me synim “për të bashkërenduar veprimtarinë e tyre, me objektiv krijimin e një platforme dhe strategjie të përbashkët për realizimin e aspiratave të popullsisë shqiptare”. Në kuadër të Këshillit Koordinues, organizata e fshehtë me karakter çlirimtar, LPRK, nuk u ftua në kudër të këtij forumi koordinues, ndonëse dega jashtë vendit, në emër të organizatës, kishte shprehur të gjithë gatishmërinë për veprimtari të përbashkët të koordinuar.³⁵ Arsyeja e këtij mosbashkëpunimi të këshillit koordinues të partive politike shqiptare, me organizatën e fshehtë, LPRK-në, kërkon studim më vete dhe një trajtim të veçantë. Megjithatë, në kuadër të këtyre zhvillimeve ishin shtuar edhe kërkesat për zgjedhje të reja, meqë tani pluralizmi politik ishte legalizuar. Këto zgjedhje kishin si objektiv për të konsoliduar Kuvendin e Kosovës dhe zgjedhjen e qeverisë së koalicionit dhe formimin e Këshillit të Shpëtimit Kombëtar të

³⁵ Deklaratë publike e incizuar e përfaqësuesit të LPRK-së në vitin 1991, në një takim në Lucern të Zvicrës. Për më tej: Viti 1991 - Lucern, Zvicër, *Ali Ahmeti flet për çështjen kombëtare*: <https://www.youtube.com/watch?v=1Vajj768cD4>

Shqiptarëve në ish-Jugosllavi. Ky këshill ishte projektuar për të shërbyer si trupë udhëheqëse në sendërtimin e të drejtave të shqiptarëve të Kosovës dhe viseve të saj nën Jugosllavi. Por, nga ato zgjedhje, ndonëse u mbajtën, Kuvendi i Kosovës nuk thirri asnjë seancë për konstituimin e tij, dhe praktikisht nuk arriti të zgjidhte as qeverinë.

E gjithë kjo ide e madhe u shua shumë shpejt dhe nuk dha asnjë rezultat në luftën për çlirimin kombëtar, ashtu siç ishin organizuar republikat e tjera të Jugosllavisë. Për më tej, partitë politike legale që sapo ishin formuar, kontribuan për shtensionimin e situatës, për ta parandaluar ndonjë kryengritje të armatosur në Kosovë, që përgatiste organizata e fshehtë me karakter çlirimtar, Lëvizja Popullore e Republikës së Kosovës.

Tentativa e LPRK-së për bashkëpunim me shtetin kroat në fushën ushtarake, 1990-1991

Duke e parë që shpërbërja e Jugosllavisë tanimë kishte marrë një kah të pakthim, si pasojë e zhvillimeve ndërkombëtare, por edhe të ndryshimit të raportit të forcave të brendshme, LPRK, dega jashtë vendit³⁶, në kuadër të luftës së përgjithshme çlirimtare për Kosovën, synonte të vendoste linja komunikimi me drejtuesit e Republikës së Kroacisë. Vendosija e këtyre linjave të bashkëpunimit kishte një parahistori të këtyre marrëdhënieve. Në maj të vitit 1990, në Kroaci kishte ardhur në pushtet partia “Hrvatska Demokratska Zajednica” - HDZ. Ky subjekt politik ishte formuar në fund të viteve 1989, nga ish-të burgosur politikë kroatë, siç ishin Franjo Tugjman, Vlladimir Sheksi, Gjuro Perica etj. Në kuadër të zgjedhjeve të majit të vitit 1990, Franjo Tugjmani ishte zgjidhur President i Republikës së Kroacisë, Vlladimir Sheksi kryetar i Kuvendit, ndërsa Gjuro Perica ishte

³⁶ Sipas rregulloreve të organizatës, LPRK-ja vepronte në dy boshte. Kur rrezikohej organizata brenda vendit, kompetencat e plota i kalonin degës jashtë vendit. Ky parim është ruajtur në vazhdimësi dhe ka qenë një nga format më të sofistikuar për mosndërprerjen e veprimtarisë së organizatës.

zgjedhur deputet nga zona zgjedhore e Zagrebit. Ky i fundit ishte një nga deputetët më të votuar në kuvendin kroat.

Që të tre këta të burgosur politikë kroatë kishin vuajtur dënime në burgjet e Lepoglavës dhe të Stara Gradishkës. Mirëpo në këto burgje kishin vuajtur dënimin deri në vitin 1990-‘91 edhe një numër i madh i të burgosurve politikë shqiptarë, si Adem Demaçi, Fehmi Lladrovci, Ibish Neziri e shumë të tjerë. Në mes të drejtuesve të partisë, që tanimë ishte në pushtet në Republikën e Kroacisë, si dhe me disa të burgosur politikë shqiptarë, kishte një linjë njohjeje fizike, si pasojë që ndanin vuajtjet e dënimeve të rënda brenda këtyre burgjeve jugosllave.

Sipas një bashkëbisedimi me një nga veprimtarët e hershëm të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare dhe i burgosur politik, Ibish Neziri, lidhur me këtë çështje, ai referon: “Në tetor të vitit 1990 udhëtova për në Zvicër. Xhavit Haliti dhe Ali Ahmeti, në një bashkëbisedim, në kuadër të organizatës që i takonim, më pyetën nëse njihja ndonjë nga udhëheqësit shtetërorë të rinj në Kroaci dhe cilat ishin raportet e mia me ta. Unë sigurisht që i njihja, si pasojë që me disa kisha bashkëvuajtur dënimin si i burgosur politik. Si përfundim, më ngarkuan të kontaktoja drejtuesit e shtetit kroat, që kishin ardhur në drejtim të republikës së tyre, për të eksploruar mundësitë e bashkëpunimit në fushën e armatimit”. Gjithnjë në kontekst të saj, Ibish Neziri referon se gjatë vizitës së tij në Kroaci kishte organizuar takime edhe me përfaqësuesit e Shoqatës së të Burgosurve Politikë të Kroacisë, përfshirë edhe bashkëvuajtësit e tij nga burgu i Stara Gradishkës, mes tyre Mate Talijançiqin, i cili tanimë ishte dhe kryeredaktor i organit të shtypit të Shoqatës së të Burgosurve Politikë “Zatvorenik”, si dhe i magazinës së parë të pavarur kroate pas Luftës së Dytë Botërore, “Hrvatska Danas”. Në kuadër të kësaj interviste, ai shprehet: “Aty jam takuar edhe me Gjuro Pericën, kryetar i Shoqatës së të Burgosurve Politikë, deputet dhe kryetar i Komisionit për

Mbrojtjen e Punës së Sigurimit të Shtetit të Kuvendit Kroat”³⁷ (...) “Deri në mars të vitit 1991 kam zhvilluar bisedime për këto çështje me Gjuro Pericën. Më pas, bashkë me të jam takuar me ministrin e Punëve të Brendshme të Kroacisë, Josip Boljkovac. Jam takuar edhe me shefin e Shtabit të Përgjithshëm të Ushtrisë Kroate, Janko Bobetkon”.³⁸ (...) Ashtu si ministri i Punëve të Brendshme të Kroacisë, edhe gjenerali Janko Bobetko, edhe Gjura Perica e pritni me interes ofertën tonë dhe shprehu gatishmëri për bashkëpunim. Me Janko Bobetkon jam takuar dy herë.

Në fund të takimit të dytë, gjeneral Bobetko më tha se në të ardhmen, të gjitha takimet do të mbaheshin me një ushtarak tjetër, ndërsa Gjuro Perica do të mbetej ndërlihdësi ynë dhe, njëkohësisht, personi që do t’i amortizonte pengesat e mundshme nga pozita e kryetarit të Komisionit Parlamentar të Sigurimit të Shtetit”³⁹. “Takimi tjetër ka ndodhur në prill të vitit 1991, në ndërtesën e Kuvendit të Kroacisë. Në takim jam pritur nga djali i Janko Bobetkos, me gradën “Kolonel i Ushtrisë Kroate”. Me të kemi rënë dakord shumë shpejt, që armët për në Kroaci dhe për në Kosovë të transportoheshin përmes detit. Kroatët do të merrnin përsipër transportin deri në Kosovë. Për shkak të sigurisë, i gjithë dakordimi ishte vetëm verbal”. Lidhur me këtë çështje, autori i kësaj interviste, Ibish Neziri, referon se “më vonë kam mësuar se nuk kam qenë vetëm unë i angazhuar për vënien e bashkëpunimit ushtarak mes organizatës së LPRK-së dhe drejtuesve të shtetit kroat”.

Në rezonancë me këtë informacion, si rrjedhojë e kësaj interviste, lidhur me këtë kemi dhe një informacion shtesë. Në një nga gazetatat ditore, tek e përditshmja “Zëri ditor”, në një prononcim të tij, Xhavit Haliti, ish-anëtar i sektorit të rëndësisë së veçantë në kuadër të

³⁷ Ibish Neziri, intervistë hulumtuese me një nga të burgosurit politik dhe veprimtar i organizuar i LPRK-së, maj 2021.

³⁸ Po aty.

³⁹ Po aty.

organizatës së LPRK-së, ka deklaruar: “Në këtë linjë, përveç Ibish Nezirit, ka qenë i angazhuar edhe Ahmet Haxhiu”.⁴⁰

Një linjë tjetër e autorizuar nga organizata e LPRK-së në kuadër të kësaj që u tha më sipër, gjithnjë në fushën e sigurimit të armatimit me shtetin kroat, kanë qenë tanimë heronj të kombit, Fehmi Lladrovci së bashku me Xhevë Krasniqi Lladrovcin.⁴¹ Fehmi Lladrovci doli nga burgu i Lepogllavës, në kohën kur Kroacia shpalli amnistinë për të burgosurit politikë. Në vitin 1990 u vendos në Zagreb së bashku me veprimtaren dhe bashkëshorten e tij, Xhevë Krasniqi-Lladrovcin. Si shumë të burgosur të tjerë politikë shqiptarë, Fehmiu kishte rënë në burg në vitin 1985 si organizator në kuadër të lëvizjes së fshehtë me karakter çlirimtar, LPRK. Teksa vuante dënimin si i organizuar, në mënyrë krejtësisht konspirative ai mbante lidhje me disa nga shokët e organizatës jashtë burgut, përmes Xhevë Krasniqit dhe disa familjarëve të tij. Praktikisht, ai nuk i kishte shkëputur lidhjet me organizatën. Kështu, linja e tretë për të krijuar një relacion mes LPRK-së dhe shtetit kroat, për sa i përket bashkëpunimin në fushën ushtarake, me theks të veçantë në sigurimin e armatimit, sipas të dhënave, është Fehmi dhe Xhevë Lladrovci.

Sipas një rrëfimi autorial të Ton Markut, ai thekson: *“Pas lirimit të tij nga burgu, pa kaluar as një muaj, Fehmiu organizon demonstratën e para të studentëve në Zagreb, në shenjë përkrahje të minatorëve dhe gjendjes në Kosovë. Kjo demonstratë hasi edhe në*

⁴⁰ Gazeta “Zëri Ditor”, qershor 2007.

⁴¹ Fehmi Lladrovci si student i Universitetit të Zagrebit në vitin 1978-1979 ishte dhe anëtar i kryesisë së Shoqatës së Studentëve Shqiptarë, me emrin “Shkëndija”, kryetar i së cilës ishte Ramush Tahiri. Kjo bëri që Fehmi Lladrovci të grumbullojë rreth vetes shumë studentë shqiptarë, kurse në vitin 1982-1983 në Zagreb arriti të formojë celulën e parë të Lëvizjes Popullore për Republikën e Kosovës, LPRK-së, me këtë përbërje: Fehmi Lladrovci, Hafir Shala, Xhelal Canziba, Hazir Tara, Rrahim Bytyçi, Ton Marku dhe Fadil Demiri. Lidhjen e kësaj celule me organizatën e LPRK-së në Kosovë Fehmi Lladrovci e mbante përmes Shaban Shalës, ndërsa me degën e organizatës jashtë vendit, siç ishte ajo në shtetet e Europës Perëndimore, e mbante me Ali Ahmetin. <https://www.radiokosovaelire.com/zeqir-bekolli-bisede-ton-markun-ne-18-vjetorin-e-renies-se-komandat-fehmi-lladrovci/>

përkrahje të kroatëve. Me një fjalë, me këtë demonstratë Fehmi Lladrovci hapi një front të ri për Kosovën edhe me retorikën e tij para demonstruesve: lexoi disa kërkesa drejtuar demonstruesve dhe opinionit publik të asaj kohe".⁴²

Lidhur me këtë çështje është e dokumentuar se veprimtarët e organizatës së fshehtë me karakter çlirimtar, LPRK-së, sidomos pjesa e të dënuarve politikë, në këtë rast dhe Fehmi Lladrovci, pas ardhjes në pushtet të HDZ-së në Kroaci, kanë gëzuar një respekt nga ish-të burgosurit politikë kroatë, që tanimë kishin ardhur në krye të Republikës së Kroacisë përmes zgjedhjeve pluraliste. Ton Marku rrëfen: "*Miq të ngushtë të Fehmi Lladrovcit nga drejtuesit e shtetit kroat ishin Gjuro Perica dhe Marko Veselica*, figura kyçe politike dhe ushtarake në luftën e Kroacisë*".⁴³ Këto linja komunikimi për të hyrë në një relacion me drejtuesit e shtetit kroat, për sa i përket fushës së sigurimit të armatimit për Kosovën, fillimisht patën rezultate mes veprimtarëve të LPRK-së dhe drejtuesve shtetërorë kroatë nga pikëpamja e dakordësisë në parim. Aso kohe mendohej edhe për hapjen e një fronti të përbashkët kroat-sllloven-boshnjak dhe shqiptar,

⁴² Zeqir Bekolli, *Bisedë me Ton Markun, në 18- vjetorin e rënies së komandant Fehmi Lladrovcit*, <https://www.radiokosovaelire.com/zeqir-bekolli-bisede-ton-markun-ne-18-vjetorin-e-renies-se-komandat-fehmi-lladrovcit/>, 19/10/2016

* Marko Veselica (9 janar 1936-17 shkurt 2017) në Zagreb. Ai ishte një profesor universiteti. Gjatë pranverës kroate, Marko Veselica luajti një rol të rëndësishëm në ngritjen e ndërgjegjes së nacionalizmit kroat. Ai ishte një luftëtar i shquar antijugosllav, me ç'rast në vitin 1981 u arrestua me akuzën për veprimtari antijugosllave dhe me dyshimin se mbante kontakte me organizatat atdhetare kroate, që zhvillonin veprimtari antijugosllave në shtetet e Europës Perëndimore. Sipas burimeve, gjykimi i tij zgjati vetëm shtatë ditë dhe u dënua nga gjykata e Zagrebit me njëmbëdhjetë vite burgim të rëndë. Në vitin 1990, ai ishte një nga drejtuesit e Partisë Demokratike Kroate, HDZ, pas bashkimit me Partinë Kristian-Demokrate të Kroacisë. Marko Veselica përgjatë vuajtjes së burgimit të tij ishte cilësuar nga organizata *Amnesty International* si i burgosur i ndërgjegjes. <https://www.thecrimson.com/article/1983/2/15/rights-group-kicks-off-amnesty-week/>

⁴³ <https://www.radiokosovaelire.com/zeqir-bekolli-bisede-ton-markun-ne-18-vjetorin-e-renies-se-komandat-fehmi-lladrovcit/>, 19/10/2016.

për t'iu kundërvënë agresionit të armatës serbo-jugosllave, por kjo ide nuk u realizua kurrë.⁴⁴ Se ku ngeci kjo nismë për hapjen e frontit nga tri drejtime, kjo mbetet për t'u studiuar në një studim të veçantë. Ndërsa për sa i përket sigurimit të armatimit, nismë e nisur nga LPRK-ja bashkë me shtetin kroat, nuk solli ndonjë rezultat konkret. Për më tej, Ibish Neziri referon: “Pas gjysmës së dytë të vitit 1991, gjërat janë komplikuar shumë”.⁴⁵

Ky dështim u referohet dy takimeve që janë realizuar në vitin 1991. Njëri u realizua në Stubičke Toplice 40 km larg Zagrebit të Kroacisë dhe tjetri në Bled të Sllovenisë, me pjesëmarrje të subjekteve politike të shqiptarëve dhe disa deputetëve nga legjislatura e krahinës së Kosovës. Në kuadër të këtyre takimeve nuk kanë qenë të ftuar përfaqësuesit e LPRK-së. Në kuadër të veprimtarisë së saj atdhetare, Lëvizja Popullore e Republikës së Kosovës vuajti shumë pasoja të rënda në vazhdimësi, pasi ajo mori orientimin, ndërgjegjësimin dhe masivizimin e masave të gjera popullore në kuadër të kauzës kombëtare. Vetëm në vitin 1989-1990 u likuiduan fizikisht shumë drejtues të kësaj organizate, si Afrim Zhitia, Fahri Fazliu, Bedri Sokoli, Xhemajli Berisha, Fadil Vata.⁴⁶ Në vitin 1989 dhe 1990, në aktivitetet e Lëvizjes Popullore të Kosovës u vranë 88⁴⁷ shqiptarë, 67 prej tyre veprimtarë dhe simpatizantë të LPK-së⁴⁸, të cilët më vonë janë shpallur zyrtarisht dëshmorë nga Republika e Kosovës. Në mesin e tyre ishin udhëheqës e drejtues të shquar të Lëvizjes, si Afrim Zhitia, Fahri Fazliu, Ali Ajeti, Besim Latifi, Skënder Munolli (të rënë në

⁴⁴ Zeqir Bekolli: *Bisedë me Ton Markun, në 18-vjetorin e rënies së komandant Fehmi Lladrovci*.

⁴⁵ Ibish Neziri, intervistë hulumtuese me një nga të burgosurit politik dhe veprimtar i organizuar i LPRK-së, maj 2021.

⁴⁶ Fadil Vata, organet shtetërore serbe, përgjatë vuajtjes së dënimit, përmes metodave të tyre, ia dëmtuan tërësisht shëndetin dhe ndërroi jetë pak kohë pasi doli nga burgu.

⁴⁷ AMPJ, dosja 1602, VII/2, 16.

⁴⁸ Intervistë me Emrush Xhemajlin, sekretar i Përgjithshëm i LPRK-LPK-së nga viti 1987-1998.

përballje të armatosura); Fadil Vataj (gjatë torturave iu dëmtua shtylla kurrizore në mënyrë të përsëritur dhe, si rrjedhim, iu shkaktua tumor malinj dhe vdiq); Xhemajli Berisha (i vrarë nga tortura), Ismet Krasniqi, Bedri Sokoli, Reshat Imeri, Nesimi Elshani, Elfete Humolli, Mehmet Ejupi, të vrarë në drejtim të masës së demonstruesve.

Si pasojë e këtij represioni, një pjesë e veprimtarëve të organizuar u arrestuan dhe u dënuan me burg të rëndë. Nga 700⁴⁹ shqiptarë të dënuar, 144 ishin veprimtarë dhe simpatizantë të LPRK-LPK-së. Një pjesë tjetër e veprimtarëve të organizuar, me leje të organizatës, u detyruan të kalojnë në veprimtari të thellë të fshehtë brenda Kosovës. Ndërsa një pjesë tjetër u rekomandua që të kalojë në shtetet e Europës Perëndimore për riorganizimin të radhëve të saj.

Në kuadër të kësaj kauze çlirimtare, Lëvizja Popullore e Kosovës, përkundër humbjeve që pati në resurset e saj njerëzore, arriti që, përfundimisht, ta shtrijsë kauzën kombëtare me orientim të drejtë, duke orientuar dhe unifikuar masat e gjera popullore. Kjo organizatë u bë orientuese dhe artikuluese e qartë e kërkesave, me theks të veçantë Republikën e Kosovës, tanimë si shtet të pavarur dhe sovran. Me punën e saj sistematike, nga tetori i vitit 1991 e deri në korrik të vitit 1993, ajo punoi pa reshtur dhe arriti që të formojë formacionet e para ushtarake, të cilat në nëntor të vitit 1994 u emërtuan *Ushtria Çlirimtare e Kosovës*.

⁴⁹ AMPJ, dosja 1602.